

## РОЗДІЛ І

### МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

*Ганна Боята*

*Наук. керівник – д-р. філол. н., проф. Павликівська Н. М.*

#### СТРУКТУРУВАННЯ ОНОМАСТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

**Анотація.** *У статті досліджено українську онімну лексику крізь призму культурно-історичного розвитку.*

**Ключові слова:** *ономастика, онімна лексика, антропонім, топонім, ергонім, зоонім, хрононім, ідеонім.*

**Annotation.** *The article examines the ukrainian onymic vocabulary through the prism of cultural and historical development.*

**Keywords:** *onomastics, ononym vocabulary, anthroponym, toponym, ergonim, zoonym, chrononym, ideonym.*

Найменування посідають особливе місце в національних мовах. Назви кожної галузі організовано відповідно до системних зв'язків понять тієї галузі, яку вона обслуговує. Їм присвячено чимало лінгвістичних досліджень, у яких знайшли відображення різні погляди на сутність, структуру та особливості найменувань.

Ономастика (від грецького *онома* – ім'я, назва) – розділ мовознавства, що вивчає власні імена, їх функціонування в мові і суспільстві, закономірності їх утворення, розвитку і постійних перетворень. Виникнувши в результаті взаємодії досліджень з історичного джерелознавства і лінгвістики, ономастика має два основні вектори досліджень – лінгвістичний та історичний, однак результати ономастичних досліджень використовуються також в етнографії, археології, картографії, логіці й багатьох інших науках [Зубко 2007: 276].

Ономастика пов'язана з усіма сферами людського життя і діяльності. Скрізь, де потрібне виокремлення для ідентифікації або індивідуалізації, людина вживає власні імена як найзручніший спосіб виділення об'єкта.

**Метою** статті є класифікування і формування розвитку онімної лексики.

«Систему власних назв поділяють на такі три групи:

- 1) назви реальних предметів;
- 2) назви уявних предметів;
- 3) назви гіпотетичних предметів» [Ковалик 1997: 12].

«В історії розвитку лінгвістичної думки з давніх-давен відзначалося дослідниками особливе місце власних назв у мові і вказувалося на їхню відмінність від загальних назв» [Ковалик 1997: 11]. «Серед власних назв маємо виключно назви конкретним значенням, тоді як серед загальних назв зустрічаються назви з конкретним або абстрактним значенням» [Ковалик 1997: 13].

Для ономастики як сукупності імен, що оточують нас у будь-якій сфері життя і діяльності вживається термін онімія як збірний для антропонімії, топонімії та інших секторів ономастичної лексики. Традиційно ономастику поділяють на два великі класи залежно від приналежності об'єкта дослідження.

**Антропоніміка** – розділ ономастики, що вивчає власні назви людей: імена особисті, прізвища, родові імена, прізвиська і псевдоніми. Антропоніміка розмежовує загальноновживані та канонічні особові імена, а також різні форми одного імені: літературні та діалектні, офіційні та неофіційні. Як ми всі знаємо, особисті імена відіграють дуже важливу роль у житті кожної людини та суспільства в цілому, тому що ім'я людини є ознакою сім'ї та суспільства, яка залишається з нею протягом усього її життя і для багатьох навіть після смерті.

Згідно з морфологічними нормами української мови, закінчення є характерне для жіночих імен, як-от Валерія, Вікторія, а для згаданих чоловічих – флексія ю: Василю, Дмитрію. В українському офіційно-діловому мовленні закріпилася трилексемна формула іменування особи – ім'я, ім'я по батькові, прізвище. Крім усього іншого, тут важливо правильно утворювати форми імен по батькові від твірних імен, пам'ятаючи, що від чоловічих антропонімів імена по батькові творимо за допомогою суф. -ович (-йович), а від жіночих -івна (-ївна).

Кожен етнос у кожну епоху має свій антропонімічний реєстр особистих імен. Антропонім – це слово, яке підпорядковується законам мови і вивчається лінгвістичними методами.

Другим розділом ономастики є топоніміка. **Топоніміка** – розділ ономастики, що досліджує географічні назви. Основна функція топонімів – це виділення, індивідуалізація, ідентифікація іменованих об'єктів серед інших об'єктів. Ми знаємо, що топоніміка розвивається в тісній взаємодії з географією, історією та етнографією. Вона слугує

найціннішим джерелом для дослідження історії мови і знаходить застосування в історичній лексикології, діалектології, етимології, лінгвістичній географії, тому що деякі топоніми стійко зберігають архаїзми і діалектизми. Топоніміка допомагає відновити риси історичного минулого народів, визначити межі їхнього розселення. Виникнення топонімів, як орієнтирів на місцевості, зумовлене насамперед характером ландшафту, фауни і флори.

За характером об'єктів виокремлюють такі основні види топонімії: ойконімія (від грец. *oikos* – дім, оселя) назва – населених пунктів: м. Коростень, м. Бердичів;

оронімія (від грец. *oros* – гора) – назви особливостей рельєфу: Карпатські гори, Кримські гори;

космонімія – назви позаземних об'єктів: планета Юпітер, Saturn, Mars.

Онімічний матеріал за всієї складності його фонетичної, морфологічної та семантичної структури в принципі піддається формалізації. Таким чином кожен топонім являє собою слово або словосполучення, що функціонує як назва географічного об'єкта.

Отже, топоніми несуть у собі відбиток культури народу, його історії, відображають середовище проживання, ландшафт, фауну, флору, кліматичні особливості. Тому під час дослідження топонімії поряд із виявленням ролі топоніма як історичного документа і прояву народної культури важливим є встановлення кореляції між географічною номенклатурою та особливостями ландшафту.

**Ергонім** – різновид онімів, що позначає власні назви різноманітних установ, закладів, магазинів, тощо. Останнім часом дедалі більшу увагу дослідників привертають так звані нетрадиційні класи власних назв, зокрема ергоніми, фірмоніми, що зумовлено, очевидно, їхнім мобільним реагуванням на вплив позалінгвальних факторів у процесах номінації. Визначальну роль у найменуванні назв організацій, різних виробничих і суспільних об'єднань, приватних фірм тощо відіграють такі чинники, як суб'єктивні смаки та вподобання найменовувачів, незвичність відповідного оніма, порівняно з іншими, зрештою, мода, що зазвичай мінлива і т. д. У сучасній ергонімії досить помітна тенденція до творення власних назв підприємств на основі чужомовних лексем, або, як її називає М. Романюк, вестернізація, наприклад: ТзОВ «БМ-Трейд», КП «Стайлінг ЛТД» й ін. [Романюк 2003: 15-16].

Ергоніми відомі багатством тематики та широтою сфери вживання. Дослідник М. Торчинський пропонує використовувати для їх назви спеціальний термін – партіонім у поєднанні з ергонімом для родо-видових зв'язків. Назви українських політичних партій є перспективним матеріалом для лінгвістичних і краєзнавчих досліджень, оскільки, по-перше, цей пласт анонімних словників не вивчений, а по-друге, це важливе джерело для розуміння українського політичного простору, законодавчої та виконавчої влади, міністерств, органів управління. Це ідеологія найпопулярніших політичних партій. Ця група онімів репрезентує важливу національно-культурну інформацію про українську політичну дійсність і, таким способом, задовільняє пізнавальні потреби іноземного слухача.

**Зооніми** є загальними одиницями лексичного фонду будь-якої мови і розглядаються як особлива складова ономастичного простору зі своїми традиціями. У вузькому розумінні зоонім - це власне ім'я (кличка) тварини.

Як різновид експресивної лексики зооніми вживаються з метою виділення позитивних і негативних рис характеру людини. В нашому суспільстві заєць – уособлює боягузтво, полохливість; собака – вірність, чесність ; лисиця – підступність, хитрість. В українській літературі велика кількість порівнянь має в своїй структурі зоонімний компонент, бо особливості світосприйняття автора значно впливають на те, які саме риси людського характеру наявні в образі тварини, рослини чи предмету побуду.

**Хрононіми** – власні назви, які вказують на певний відрізок часу та позначають унікальні історичні події, це реалізована можливість відбити в слові найзначніші факти минулого та культури народу. Хрононіми також тісно пов'язані з циклічністю, повторюваністю процесів і привнесенням у них історико-культурної новизни. В основі класифікації хрононімів лежить принцип співвіднесення їх з тим, що вони позначають.

Класифікація за співвіднесеністю з референтом передбачає поділ цих пропріативів на хроніми, що умовно називають точку часу (постійні «День єднання»; рухливі «Пасха»), і хрононіми, що називають відрізок часу («Перша світова війна»). За особливостями того, що позначається, можуть бути виділені хрононіми з одиничним та збірним референтами. Розподіл хрононімів на одиничні та збірні передбачає розмежування їхнього референта (денотата) за принципом: цілісне - збірне.

Також серед власних назв об'єктів виділяють і хрононіми (власні назви відрізків часу – наприклад, Середньовіччя), геортоніми, тобто назви свят і визначних дат (наприклад, Різдво), гемероніми, тобто назви ЗМІ, у т.ч. газет, радіостанцій, телеканалів тощо (наприклад, газета «Коростенський край»), біблїоніми, тобто назви творів літератури (наприклад, драмафеєрія «Лісова пісня»), артїоніми, тобто назви творів мистецтва (наприклад, картина «Хліб») тощо. Нерідко ці категорії об'єднують під назвою **ідеонімів**, тобто назв об'єктів нематеріальної культури [Vasilyeva 2018: 628].

Підсумовуючи запропонований огляд особливостей функціонування онімної лексики на сучасному етапі, тенденцій у сфері номінації осіб та різних географічних об'єктів, доходимо висновку, що суспільне функціонування власних назв потребує постійного контролю, а в багатьох випадках і регулювання з боку лінгвістів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. А. Зубко Українська ономастика: здобутки та проблеми// Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики: збірник наукових праць/ Інститут історії України АН України: гол. редактор В. А. Смолій. Київ, 2007. С. 262-281. URL: <http://history.org.ua/JournALL/sid/15/19.pdf> (Дата звернення: 25.02.2023)
2. Вербич. С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект: антропоніми, топоніми, ергоніми. *Вісник НАНУ*. 2008. №5. с.54-60.
3. Ковалик І.І. Про власні і загальні назви в українській мові. *Мовознавство*. 1997. № 2. С. 11-18.
4. Романюк М. Вестернізуємося? (про ономастичну моду). *Урок української*. 2003. №11-12. С. 15-16.
5. Vasilyeva O. O. Structural typology of ideonyms in the english language. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Одеса, 2018. С. 627 – 629.